

Білозьоров Євген Вікторович,
заступник директора
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний розвиток суспільства та держави значно стимулює вдосконалення прийомів та засобів методологічного арсеналу юридичної науки. Трансформація її методології відбувається в єдиному ключі еволюції юридичного і соціального знання в цілому. Від чіткого визначення арсеналу засобів і способів дослідницької діяльності значною мірою залежить досягнення мети та завдань наукової розвідки, адже методологічні аспекти державно-правових досліджень зводяться до пошуку відповідей на запитання, без з'ясування якого не можна домогтися бажаного результату в конкретному напрямі чи науковій галузі [1, с. 84].

Для всебічного дослідження предмету пізнання, з'ясування його сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності, її закономірних та випадкових проявів, властивістю ефективно і швидко реагувати на зміни у сучасному швидкоплинному житті, юридична наука повинна розвивати й удосконалювати систему методологічних інструментів своїх досліджень. Очевидно, що ця система у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання державно-правових явищ є складним утворенням, що формує дослідницький інструментарій юридичної науки – її методологію.

Реалії соціального й політико-правового буття Української держави, яка проголосила своєю найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, а змістом і спрямованістю своєї діяльності – гарантії прав і свобод усіх членів суспільства, зумовлюють потребу в теоретико-методологічному дослідженні проблем, що виникають у процесі правотворення та формування державності.

Початок нового тисячоліття ознаменовано важливими змінами в діяльності держав, що зумовлюється як унікальністю, неповторністю кожної держави, так і глобалізацією, що дедалі підсилюється. Глобалізація суспільного життя в останні роки загострила питання про гармонізацію різних правових систем. Стало зрозумілим, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено, не дотримуються загальних правил, які вироблені у процесі розвитку цивілізації [2, с. 35].

Глобалізація (від анг. global – світовий, всесвітній) – загальноцивілізаційний процес, який здійснює вагомий вплив на політичну, економічну, культурну та державно-правову сфери людського буття. Вищезначене поняття у 60-х рр. XX ст. запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу Е. Ласло, Д. Медуз, М. Месарович, А. Печчеї та ін. Вони ж вважаються і засновниками концепції глобалізму, яка сьогодні перетворилася

на метатеорію. Завершеного, загально визнаного визначення поняття «глобалізація» досі ще не вироблено. Загалом у формулюванні цього явища можна виокремити чотири основні підходи: тлумачення глобалізації як процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети; як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо; як виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, політичних, військових, екологічних); як процес зростання вселюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжуваних поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів [3, с. 50].

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, вимагають розроблення концепції сучасної національної правової системи України, а також визначення основних напрямів і тенденцій щодо її подальшої модернізації з врахуванням сучасних викликів та загроз, що виникають в умовах сьогодення. Одне з першочергових завдань нашої держави полягає у приведенні до відповідності європейським стандартам чинного законодавства, а також виокремлення місця і ролі права серед інших соціальних регуляторів [4, с. 2].

У глобалізаційних змінах, які відбуваються сьогодні в Україні, пріоритетна роль належить праву, функціонуючому у вигляді цілісної правової системи, що відбиває єдиний «правовий простір», який має власну структуру, джерела, історію тощо. Формування в Україні національної правової системи є проявом єдності суспільства, одним із важливих напрямів реалізації державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правового регулювання, формування засад правової державності, поваги до прав і свобод людини та громадянина. Безперечно, головним чинником модернізації та подальшого вдосконалення національної правової системи України є встановлення ефективної комунікації й активної взаємодії з суб'єктами міжнародного права.

Інтерес юридичної науки до питань, пов'язаних із виявленням закономірностей формування, розвитку та функціонування правових систем в умовах глобалізації, не згасає, незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі юридичних знань. Значною мірою це зумовлено динамічністю самої правової системи, а також надзвичайною активністю використання методологічних підходів дослідження цієї категорії.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку юридичної науки необхідно використовувати не окремо взятий підхід до дослідження правової системи, а їх цілісну сукупність (аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, порівняльний, потребовий, системний, феноменологічний та інші).

Враховуючи те, що метою даної статті є розгляд питання щодо особливостей використання діяльнісного підходу в дослідженні правової системи суспільства, то на підставі узагальнення теоретичного матеріалу уявляється можливим розглянути внутрішню будову, структурну організацію цієї системи.

Необхідно зазначити, що елементами, які входять до структури правової системи є: система права; правова політика; правова ідеологія; юридична практика (в т. ч. правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність).

Поряд із цим до правової системи також входять споріднені з нею явища: норми та принципи міжнародного права; соціальні норми, санкціоновані державою [5, с. 10].

На думку П.М. Рабіновича, правова система – це система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або в групі однотипних держав, до складу якої входять: 1) різноманітні юридичні (юридичні принципи і норми з їх зовнішніми джерелами (формами), об'єктивовані акти офіційного роз'яснення (тлумачення) і застосування цих норм), а також діяльність відповідних суб'єктів зі створення таких актів; 2) офіційно функціонуюча правосвідомість та форми (засоби) її прояву, вираження; 3) юридичні відносини між суб'єктами об'єктивного юридичного права; 4) законність (соціальний режим відповідності фізичної діяльності суб'єктів права приписам законів та різноманітних підзаконних джерел об'єктивного юридичного права) [6, с. 137 – 138].

О.Ф. Скакун зазначає, що наявність у державі власної національної правової системи зумовлена тим, що в кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, законодавство, юрисдикційні органи, особливості правового менталітету, правової культури, які склалися історично, підкреслює, що в будь-якій державі правова система, будучи невід'ємним елементом правової культури, детермінована історичними й географічними чинниками і є частиною соціальної системи держави. Спираючись на такі вихідні положення, науковець визначає правову систему як комплекс взаємопов'язаних та узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правова свідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок тощо) [7, с. 257 – 259].

На переконання Н.М. Оніщенко, правова система – це об'єктивне, історично закономірне явище, яке включає в себе взаємопов'язані, взаємообумовлені й взаємодіючі компоненти: право й законодавство, що його втілює; юридичні установи та юридична практика; суб'єктивні права і обов'язки; правовідносини, правова ідеологія та ін. [8, с. 62 – 64].

Обґрунтованим є й акцент на тому, що до структури правової системи входять: 1) інституціональна складова – сукупність усіх суб'єктів права (індивідуальних та колективних, державних та недержавних); 2) нормативна складова – сукупність принципів і норм права, які регулюють відносини між суб'єктами права, правила правотворчості, система визнаних джерел права; 3) ідеологічна складова – сукупність поглядів на право та інші правові явища, що поділяються на правову психологію, правову ідеологію та правову культуру. До цієї групи належить також система підготовки юристів; 4) функціональна складова – процес реалізації права та правозастосування, судова та інша юридична практика; 5) результативна складова – відображає результати дії права, ступінь його соціальної затребуваності та відповідності інтересам соціуму, стан правопорядку в суспільстві [9, с. 562].

Заслуговує на увагу позиція авторів про те, що структура правової системи складається зі статистичних (суб'єкти права, система права, система

законодавства, правові принципи, правова культура, правова свідомість, юридичні установи, юридична техніка, юридичні терміни, правова політика) та динамічних (правотворчість, правореалізація, правовідносини, юридична практика) елементів [10, с. 483].

Таким чином, усі елементи правової системи тісно пов'язані один з одним, є взаємозалежним, але й поряд із цим володіють певною самостійністю. Усі вони виконують загальні і специфічні функції у правовій системі, характеризуються єдністю й розходженням, сприяють ефективності дії всього утворення.

У сучасному правознавстві діяльнісний підхід використовується досить широко у процесі дослідження правової системи, що зумовлено соціальною природою та функціональним призначенням права. Так, діяльнісний підхід використовується у дослідженнях інституційної частини правової системи суспільства, що дозволяє виявляти основні тенденції, загальні закономірності та особливості здійснення певного виду правової діяльності, а також цілеспрямованою реалізацією прав та юридичних обов'язків соціальних груп, які виступають як суб'єкти права або суб'єкти правових відносин тощо. Однак слід звернути увагу на те, що використання діяльнісного підходу зумовлене існуванням людської діяльності, яка є детермінантом існування правової системи суспільства.

Використання діяльнісного підходу в дослідженні нормативної складової правової системи спрямоване безпосередньо на норми права, що виступають її елементом. Нормативна складова забезпечує здійснення основної соціальної функції правової системи – регулювання суспільних відносин, а також забезпечує основні цілі й напрями правового впливу на розвиток суспільства. Юридичні норми, будучи обов'язковим еталоном суспільно необхідної поведінки суб'єктів права, спираючись на можливість державного примусу, виступають інтегруючим началом правової системи. Це своєрідний «фундамент», що служить основою для всієї конструкції правової системи та забезпечує взаємодію між структурними елементами цієї системи.

Використання діяльнісного підходу в дослідженні функціональної складової правової системи охоплює всі юридично оформлені зв'язки й відносини, форми реалізації права, різні види правової поведінки людей, правотворчу і правозастосовну діяльність держави і суспільства. Правова діяльність опосередковується правовими відносинами, які у своїй конструкції містять зміст, суб'єкт та об'єкт. Зміст правових відносин розглядається у двох площинах – фактичній та юридичній. При цьому, якщо юридичний зміст зумовлюється змістом правової норми, то фактичний характеризується виключно за допомогою аналізу діяльності суб'єкта правовідносин. Лише такий підхід дає уявлення про стан правопорядку, про узгодженість прав та обов'язків, їх відповідність потребам та інтересам суспільства.

Таким чином, використання діяльнісного підходу в дослідженні правової системи дозволяє здійснювати пояснення державно-правового явища у нерозривній єдності з діяльністю людини. При цьому правове явище може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником

зовнішнього впливу тощо, але у всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлене включенням особистості у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки особи.

Список використаних джерел

1. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підруч. Київ : Знання, 2005. 309 с.
2. Шемшученко Ю. С. Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с европейским правом. *Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы* / Под общ. ред. Е. Б. Кубка, В. В. Цветкова. Киев : Юринком Интер, 2003. С. 35–40.
3. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2010. 260 с.
4. Ромашкіна О. «Книга скарг та пропозицій» відійде у минуле. *Голос України*. Київ, 2019. № 47 (7053). 7 березня. С. 2.
5. Погорілко В., Малишко Л. Правова система – система законодавства суверенної України. *Право України*. Київ, 1993. № 9–10. С. 8–11.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів, 2008. 224 с.
7. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учеб. Харьков, 2001. 656 с.
8. Оніщенко Н. М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії правової науки. *Правова держава*. Київ, 2000. № 11. С. 62–64.
9. Загальна теорія держави і права : підруч. / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
10. Теорія держави та права : підруч. / Є. О. Гіда та ін. / За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.

Буранов Ігор Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти
магістра за спеціальністю
«Публічне управління та адміністрування»
Навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ

ДИСКРИМІНАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На теперішній час в Україні жертви дискримінації не можуть розраховувати на гарантовану правову допомогу з боку державних чи інших уповноважених органів. Серед численних функцій органів влади нема жодної,